

18. YÜZYILDAN AHŞAP DİREKLİ İKİ CAMİ*

Zekiye UYSAL**

ÖZET

Türk mimarlık tarihinde ahşap direkli ve tavanlı câmi geleneğinin kökleri Karahanlı devrine kadar gitmektedir. Büyük Selçuklu ve Gazneli devirlerinde yaşatılan bu gelenek Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerinde de devam etmiştir. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu devrinde Orta Anadolu ve İç batı Anadolu’da yoğunlaşan ahşap direkli câmilerin bazıları zengin kalem işleriyle bezenmişlerdi. Selçukluların ardından beylikler döneminde de ahşap câmi geleneği devam etmiştir. Bu dönemde Ankara, Konya, Beyşehir, Kastamonu, Niğde ve Afyon çevreleri başta olmak üzere Anadolu’nun birçok yöresinde ahşap direkli ve tavanlı ibadet yapılarıyla karşılaşılır. Osmanlı döneminde bu gelenek unutulmamış; imparatorluğun yayıldığı geniş coğrafyadaki birçok merkezde çok sayıda ahşap direkli ve tavanlı câmi inşa edilmiştir. Osmanlı sahasındaki bu uygulamanın 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Türkiye’nin birçok yöresinde olduğu gibi Çanakkale çevresinde de ahşap direkli ve tavanlı câmiler inşa edilmiştir. Bunlar daha çok 18.-19. yüzyıllara ait örneklerdir. Bu yazı kapsamında söz konusu örnekler arasında Çanakkale’nin Yenice ilçesinde bulunan Pazarköy Câmii ve Ayvacık’a bağlı Babakale köyündeki ulu câmi ele alınmıştır. Ahşap direkli ve ahşap tavanlı mimarileriyle benzeşen Pazarköy Câmii ve Babakale Ulu Câmii, kitâbelerine göre 18. yüzyılda yapılmışlardır. Her iki yapı da, orta sahnı çok geniş tutulmuş bir plan ortaya koyarlar. Pazarköy Câmii’nin cepheleri onarımlar sırasında biraz değişmiş olmalıdır. Lâle devrinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın damadı Kaymak Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Babakale Ulu Câmii ise daha özgün bir mimariye sahiptir. Yapı son olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Pazarköy Câmii bezeme açısından çok sadedir. Buna karşılık Babakale Ulu Câmii; ahşap destekler üzerindeki bazı plastik bezemeler, tavan göbeği, mermer şadırvandaki bezemeler ve kitâbelerinin üslubu ile Lâle devrinin karakterini yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap direkli câmi, Lâle devri, Pazarköy Câmii, Babakale Ulu Câmii, Kaymak Mustafa Paşa.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, El-mek: zuysal@comu.edu.tr

TWO WOODEN-PILLARED MOSQUES FROM 18TH CENTURY

ABSTRACT

The use of wooden pillars and ceilings in Turkish architectural history dates back to the Karahanids. This practice was maintained during the Great Seljukian and Ghaznavid periods and continued in the Anatolian Seljukian, Principalities (Beyliqs) and Ottoman periods. In this sense, some of the mosques with wooden pillars common in Central and Inner Western Anatolia were embellished with a large variety of paintings. Following the Seljukian period, wooden mosque tradition was preserved also in the principalities period, when religious constructions with wooden pillars and ceilings were erected in a great many parts of Anatolia, particularly in and around Ankara, Konya, Beyşehir, Kastamonu, Niğde, and Afyon. Ottomans kept practicing this construction tradition. Scores of mosques with wooden pillars and ceilings were built in most of the regions annexed by the Ottomans. It is well understood that this practice was observed on lands under the Ottoman rule from 14th through 20th century. As in many provinces of Turkey, mosques with wooden pillars and ceilings were constructed in Çanakkale as well, mostly from 18th or 19th century. For the purpose of the study, Pazarköy Mosque in Yenice (Çanakakle) and Great Mosque of Babakale Village (Ayvacık) were analyzed and described. These two mosques with similar architectural properties were constructed in the 18th century as expressed in their inscriptions. Both structures have large naves. The façades of Pazarköy Câmi must have been modified during the restoration work. Babakale Great Mosque erected by Kaymak Mustafa Paşa, the son-in-law of Damat İbrahim Pasha of Nevşehir in the Tulip Era. It has a more authentic architectural structure. It was last restored by the Directorate General of Foundations. Pazarköy Mosque is poor in ornamentation. On the contrary, Babakale Great Mosque is characterized by the stylistic properties of the Tulip Era which are eminent in some of the plastic ornaments on the wooden pillars and in the ornaments and inscriptions on the ceiling rose/hub and marble shadirvan (ablution fountain).

Keywords: Wooden-pillared mosques, Tulip Era, Pazarköy Mosque, Babakale Great Mosque, Kaymak Mustafa Paşa

Türk sanatında ahşap malzeme çok eski devirlerden beri tanınmaktadır.¹ Türkler İslamiyetin kabulünden sonra bu malzemeyi dinî mimaride de kullanarak ahşap direkli ve tavanlı câmiler yapmışlardır (Arık 1973: 8) Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devirlerinde izlenen bu gelenek Anadolu'da da sürdürülmüştür. Türkiye Selçukluları döneminde özellikle Orta Anadolu ile İç Batı Anadolu'da yoğunlaştıkları ileri sürülen bu eserlerin bazılarının sütunları, sütun başlıkları ve tavanları boyalı nakışlarla bezenmiştir. (Kuran 1972:182-182; Z.Uysal1994: 236-248)

Selçukluların ardından beylikler döneminde de ahşap câmi geleneği devam etmiştir. Bu dönemde Ankara, Konya, Beyşehir, Kastamonu, Niğde ve Afyon çevreleri başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yöresinde ahşap direkli ve tavanlı ibadet yapılarıyla karşılaşılır.²

¹ Bkz.Diyarbakirli 1972; Aslanapa 1984: 11-24; İzgi 1989: 66; Ögel 1985:87; Esin 1967:23.

² Bkz.; Kuran 1972: 182; Eskici 1998:110-113; Erdemir 1999:109; Çal 2003: 3-8, 28; Uysal 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

Osmanlı döneminde bu gelenek sürdürülmüş; imparatorluğun yayıldığı geniş coğrafyadaki birçok merkezde çok sayıda ahşap direkli ve tavanlı câmi inşa edilmiştir. Osmanlı sahasındaki bu uygulamanın 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yapıların arasında dönem özelliklerini koruyabilenler bulunmakla birlikte; örneklerin çoğunun çeşitli zamanlarda yapılan bilinçsiz onarımlarla özgün niteliklerini büyük ölçüde kaybettikleri ya da tümüyle yenilendikleri tespit edilebilmektedir. Osmanlı dönemine ait bazı ahşap câmi ve mescitleri çeşitli vesilelerle inceleyerek yayınlamış ve yukarıda vurguladığımız durumları yapılar üzerinde gözlemlemiştik. (Z.Uysal 2002:579-590; 2004: 87-91; 2013: 123-141).

Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi Çanakkale çevresinde de ahşap direkli ve tavanlı câmiler inşa edilmiştir. Bunlar daha çok 18.-19. yüzyıllara ait örneklerdir. Bu yazı kapsamında söz konusu örnekler arasından Çanakkale'nin Yenice ilçesinde bulunan Pazarköy Câmii ve Ayvacık'a bağlı Babakale köyündeki ulu câmi ele alınacaktır. Her iki eser de; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle yapılan Çanakkale İli Türk Dönemi Yüzey Araştırması Projesi kapsamında heyet üyesi olarak yer aldığım araştırma ekibi tarafından yerinde incelenmişlerdir. Bunlardan Pazarköy Câmii, araştırma sonucunu içeren rapordaki kısa bilginin dışında henüz etraflıca ele alınmamıştır. Babakale Ulu Câmii ise; daha önce Çiğdem Türker'in Babakale yerleşimi hakkındaki makalesinde konu edilmiştir. Türker bu yazısında köyün gelenek ve göreneklere ile tarihsel dokusunu sunmaya çalışmıştır. (1988: 139-151). Türker'in makalesinin özellikle eserlerin tarihleri açısından bazı yanlışlıklar içerdiği bilinmektedir. (A.O.Uysal 2008:119) Babakale Câmii hakkındaki ikinci yayım, yukarıda anılan yüzey araştırması kapsamında yapılmış olup; binayı mimari özellikleri açısından daha ayrıntılı olarak tanıtırken, kitâbe metinlerini de daha doğru biçimde yeni harflerle sunmaktadır.(A.O.Uysal 2008:122-124) Yapının kitâbe bilgileri yüzey araştırması raporunda da yer almıştır. (A.O.Uysal 2013:37-38) Fakat bu son yayınlarda Babakale Ulu Câmii'nin bazı mimari ayrıntıları üzerinde yeterince durulmamış görünmektedir. Bunun dışında yapının kuzeyindeki şadırvanın mimari ve bezeme özelliklerine de değinilmemiş ve yapının onarım öncesi durumu irdelenmemiştir. Yukarıda söz ettiğimiz yüzey araştırmasının dışında, yöredeki ahşap direkli câmileri üniversitemizin desteklediği bilimsel araştırma projesi kapsamında detaylı olarak tekrar inceledik.³ Burada sunduğumuz iki yapıyla ilgili veriler, bu araştırma projesine ve yüzey araştırması çalışmalarımıza dayanmaktadır. Bu yazımızda Pazarköy'deki câmiyi kitâbe metnini de vererek ayrıntılı biçimde tanıtırken; Babakale Ulu Câmii'ni de yukarıda vurguladığımız eksiklikleri giderecek biçimde tekrar tanımlamaya çalıştık. Mimari ve bezeme özelliklerini olabildiğince ayrıntılı biçimde tanımladıktan sonra; bu iki yapıyı birbirleriyle ve dönemin diğer örnekleriyle karşılaştırarak Türk mimarlık tarihindeki yerlerini belirlemeye çalıştık.

Pazarköy Câmii:

Çanakkale ilinin Yenice ilçesine bağlı Pazarköy kasabasında bulunan câmi, yerleşimin merkezinde belediye binasının karşısında yer almaktadır.

Derinlemesine doğrultuda uzanan eser, dıştan kiremitle kaplı kırma çatılı harim, güneydoğu köşesinde bir minare ve kuzeyindeki, kapalı iki katlı son cemaat yerinden oluşmaktadır. (Res.1; Şek.1) Cumhuriyet döneminde onarım görmüştür. Yapı, kuzeyine sonradan eklendiği belli olan betonarme son cemaat yeri hariç olmak üzere 20,26 x 11,12 m. boyutlarındadır.⁴ Câminin kuzeydoğu köşesindeki iki mezar dolayısıyla son cemaat yerinin doğu kenarı biraz kısa tutularak,

³ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri başkanlığının desteklediği çalışma "Çanakkale bölgesindeki Ahşap Direkli Câmiler" başlığını taşımakta olup; 2009/98 proje numarasıyla 01.03.2009 – 01.03.2011 tarihleri arasında yapılmıştır.

⁴ Pazarköy Câmii ve Babakale Ulu Câmii'nin rölövesi yüzey araştırmasında görev alan Yard.Doç.Dr. Mesut Dündar, Yard.Doç.Dr. Yusuf Acioğlu ve Dr. Oğuz Koçyiğit tarafından çıkarıldı. Bunlardan Babakale Câmii'nin rölövesinin çizimi yetişmediğinden VGM arşivindeki rölöveleri kullandık. Pazarköy Câmii rölövesi ise öğrencimiz Ahmet Yuran tarafından çizildi. Kendilerine çok teşekkür ederim.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

iki katlı son cemaat yerinin üst katı bu mezarların üzerini örtecek biçimde harimle aynı genişlikte yapılmıştır. Son cemaat yerinin zemin kat seviyesinde yan cephelerde ve kuzey cephede birer pencere ve kuzey cephenin mihrap eksenini hizasında bir kapı bulunur. Son cemaat yerinin üst kat yan cephelerine birer pencere açılmış iken, kuzey cephede üç pencere açıklığı bulunur. Bu pencereler büyük yatay dikdörtgen biçimdedirler. Son cemaat yeri kuzey cephesinde, üst pencerelerden ortadaki hemen altına kitâbe monte edilmiştir.

Câminin doğu cephesi alt sırada beş, üst sırada dört olmak üzere iki sıra pencereyle hareketlendirilmiştir. Alt sıradakilerden güneydoğu köşeden itibaren ikinci açıklık diğerlerinden daha küçüktür. Diğer alt pencereler büyük ve düşey dikdörtgen biçimde düzenlenmişlerdir. Üst sıradaki dört pencere ise aynı biçime sahip olmakla birlikte, alt sıradakilere göre küçük boyutlu yapılmışlardır. İlk bakışta batı cephedeki pencere düzeninin doğu cephedeki gibi olduğu sanılır. Fakat doğu cephe sokağa baktığı için daha fazla pencereyle çözülürken, batı cephe komşu arsaya baktığından fazla pencereye yer verilmemiştir. Bu cephede altta ve üstte ikişer pencere bulunmaktadır. Bunlardan alt sıradakiler doğu cephedeki alt pencerelerden küçüktürler. Üst pencereler ise doğu taraftaki küçük boyutlu üst sıra pencerelerine benzerler. Kible cephesindeki pencerelerden alt sırada yer alan iki pencere, mihrap aksının iki yanına gelecek şekilde köşelere yakın olarak açılmışlardır. Üst sırada ise diğer cephedekiler gibi küçük boyutlu, düşey dikdörtgen biçimli üç pencere açıklığı sıralanır. (Res.2)

Yapının güneydoğu köşesindeki minare, doğu köşeye bitişik gibi görünse de, aslında yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. Câmi duvarına en yakın noktadan 11 cm. mesafede yer alan minare kare kaidelidir. Prizmatik Türk üçgenlerinden oluşan pabuçtan sonra çokgen gövde gelir. Tek şerefeli olan minarenin yüzeyleri beyaz renkte boyanmış, bunun üzerine ise kesme taş ya da beton blokların arasındaki derzler siyah boyayla çizilerek vurgulanmıştır.

Câminin kuzey tarafındaki son cemaat yerinin basit kapısından sonra harimin kuzey kenarının ortasındaki kapıdan içeri girilir. Yapının son cemaat yerinin içinde kalan kuzey cephesinde kapının sağında ve solunda köşelere yakın biçimde birer pencere bulunur.

Derinlemesine dikdörtgen harim; her biri oniki ahşap direktten oluşan iki sıra destekle, derinlemesine doğrultuda üç sahna ayrılmıştır. (Res.3) Fakat destek sıraları doğu ve batı duvarlarına o kadar yaklaşacak şekilde yanlara çekilmişlerdir ki; harim sanki bir galeriyle kuşatılmış tek sahnalı gibi algılanır. Kuzey tarafta bu desteklerin son ikisinin arasına ikişer ahşap direk atılmıştır. Bu şekilde destek sıraları kuzey duvara kadar devam etmeyecek biçimde düzenlenmişlerdir. Bu enine iki sıra destek, aynı zamanda kuzey taraftaki kadınlar mahfilini de taşırlar. (Res.4) Harimin kuzeyindeki kadınlar mahfili bu desteklere dayanacak şekilde doğu ve batı duvarları boyunca kible duvarına kadar uzatılmıştır. Bu ilginç destek dizilişiyle harim; ortadaki geniş sahnı iki yandan sınırlayan çok dar sahnların kuzey duvarına varmadan dönerek (U) biçiminde orta alanı kuşatmasıyla çevre koridorlu planlamalara benzeyen bir düzen sergiler. Kadınlar mahfilinin de bu desteklere dayanarak yan duvarlar boyunca devam edip, kible duvarına dayanmasıyla bir çeşit galeri katı görünümü ortaya çıkmıştır. Kadınlar mahfilinin bu düzeni, harimdeki yan sahnların (U) biçimli çevre koridoru algısını pekiştirir. Ahşap destekler dört köşeli biçimdedirler. Harim, cephelerden söz ederken tanımladığımız pencerelerden ışık alır. Bu pencerelerin iç görünüşleri de basittir. Kuzey taraftaki kadınlar mahfiline kuzeydoğu köşedeki ahşap merdivenle çıkılır. Son cemaat yerinin üst katına geçiş kadınlar mahfilinden sağlanmıştır. Burada ortadaki kapının iki yanındaki birer pencere de son cemaat yerinin üst katına bakar. Kadınlar mahfilinde ahşap direklerin arasına ahşap korkuluklar yapılmıştır.

Harimde kible duvarının ortasındaki mihrap günümüzde yenilenmiştir. Kible duvarının alt kısmı tıpkı mihrap gibi gri renkli mermer levhalarla kaplanmıştır. Mihrabın sol tarafındaki ahşap vaaz kürsüsünün ve sağ tarafındaki ahşap minberin özgün niteliği yoktur. (Res.5) Harimin düz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

tavan örtüsü sözünü ettiğimiz ahşap direklerin taşıdığı ana kirişlerce taşınır. Tavan yüzeyi ahşap levhalarla kaplanmıştır.

Pazarköy Câmii'nin dış duvarları sıvalı olduğundan kullanılan malzeme anlaşılammaktadır. Fakat Anadolu'da özellikle küçük merkezlerdeki sakıflı (çatılı) yapılarda ve Ankara gibi merkezlerdeki bazı ahşap tavanlı câmilerde duvarlar, taş temel üzerine kerpiç malzemeli olarak yapılmışlardır. Bazı örnekler ise moloz taş kullanılarak yığma duvar tekniğinde inşa edilmişlerdir. Bizim yapımız da, yöredeki Geç Osmanlı döneminden kalma birçok köy ve kasaba câmisi gibi taş temel üzerine kerpiç duvarlı yapılmış olabilir. Duvarların 20. yüzyıldaki onarımlar sırasında taş malzemeyle tamir edilmiş olmaları da mümkündür. Kuzeydeki son cemaat yerinin betonarme olarak sonradan yapıya eklendiğini belirtmiştik. Minare ise taş malzeme ve beton kullanılarak yenilenmiştir. Yapının dört köşeli direkleri kadınlar mahfili ve tavanı ahşaptandır. Harimi dıştan örten kırma çatı da ahşaptandır. Üzerindeki kiremitler yenilenmiştir.

Yapının dış cephelerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. Harimde ise sadece kible duvarında mihrabın iki yanına gelecek şekilde üst tarafa yapılan büyük yazılar dikkate değer. Bunlar mihrabın üst tarafındaki pencerenin iki yanına sıva üzerine siyah boyayla yazılmışlardır. Kare çerçeve içine alınmış hat örneklerinden sağ taraftakinde "Allah", sol taraftakinde ise "Muhammed" ibareleri sülüs tarzda işlenmişlerdir. Bunların dışında, harimdeki destekler soluk maviyile, tavan ve kadınlar mahfilinde korkulukların altındaki kısımlar yeşil renkle boyanmışlardır.

Pazarköy Câmii'nde kuzey tarafa betonarme olarak eklenmiş durumdaki kapalı son cemaat yerinin üst kat cephesinin ortasına konulmuş olan kitâbe biraz tahrip olmuştur. Üzerinden boyayla geçilirken bazı harflerin yanlış gösterilmiş olması mümkündür. (Res.6) Osmanlı devri Türkçesiyle basit bir nesihle oluşturulan kitâbe yan yana beşerli kartuşlar halinde on satırdır:

Bârek Allah ey makâm-ı câmi'-i ehl-i imân	Sânek Allah ey mekân-ı meşid-i gürr-i beyân
Yüz süren mihrâbına mâ'mûr olur bî-gümân	Kıl şefâatler nice (?) ma'bed-i ins ü cân
Bânî-i bîçâre Abdül Ahmedi yâdü'l-mennen	Devlet-i ömr bâri ber-hurdâr ide Hakk sâhibin
Dû cihânda ber-murâd it korkduğundan vir amân	Haşre dek ma'mûr âbâdân ola ol cândan
Hoş meferruh câmi' olmuş âdilâ târihine	Bî-kasr-ı (?) hayrât deyüb târih dahî oldu âyân sene 1211 (1210 ?)

Yapının yukarıda metnini verdiğimiz kitâbesinde tarih rakamlarının üzerinden boyayla geçildiği için son rakam kesin biçimde anlaşılmamıştır. Son rakam (0) veya (1) olabilir. Bu küçük fark yapının tarihinde çok da önemli bir değişikliğe neden olacak bir fark değildir. Kitâbede adı geçen bîçâre Abdül Ahmed'in kim olduğuna dair bir bilgiye henüz ulaşamadık. Bunların dışında kitâbede yapıyla ilgili işlemin ilk inşa mı, yoksa tamirat mı olduğu konusunda da açık bir ifade yoktur. A.Osman Uysal H. 1211 (H.1210?) /M.1795-96 tarihinde muhtemelen yapının mezar taşlarının taşıdığı tarihler nedeniyle câminin yenilendiğini düşünmüş olmalıdır. (2010: 156)

Yapının tarihlendirilmesi sorununda kuzey cephedeki kitâbe kadar değer taşıdığını düşündüğümüz bu mezarlar câminin kuzeydoğu köşesinde yer alırlar. (Res.7) Kuzey tarafa betonarme son cemaat yeri eklenirken, bu mezarların bulunduğu küçük hazirenin doğu ve kuzey kenarları açık kalacak şekilde son cemaat yeri tarafından kuşatılmış ve son cemaat yerinin üst katı hazirenin üstünü örtecek şekilde düzenlenmiştir. Buradaki mezarlardan birisi Anadolu müfettişi İbşir Hasan Paşa'nındır. H.1110 /M.1698-1699 tarihini taşır. Diğer mezar ise bir başka Anadolu müfettişi Çerkeşli Muhammed Efendi'nindir. Onun şâhidesinde H.19 Ramazan 1256 /M. 14 Kasım

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

1840 tarihi okunmaktadır.⁵ Bu kişilere ait mezarların köyün mezarlığına değil de; şimdiki yerlerine yapılabilmesi için câminin mevcut durumda olması gerekir. Ancak bu şekilde câminin kuzeydoğu köşesindeki alan söz konusu müfettişler için hazire hâline getirilebilirdi. Buna göre İbşir Paşa M. 1698-99 yılında buraya defn edilirken câminin şimdiki yerinde mevcut olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu nedenle yapının kuzey cephesindeki kitâbe, ilk inşa değil; sonradan yapılan bir onarım veya yenilemeyle ilgili olmalıdır. Yukarıda söz edilen ve daha erken tarihli olan İbşir Paşa'nın mezarı dikkate alınarak Pazarköy Câmii'nin en azından 17. yüzyılın sonlarında mevcut olduğu ileri sürülebilir. Harim kapısının yanına müftülük tarafından asılmış olan 01.07.1992 tarihli açılış beratında inşa tarihi 1600 olarak kaydedilmiştir. Bu bilginin neye dayandığı belirtilmemiştir. Yapının plan özelliklerinin aşağıda ele alacağımız Babakale Câmii'ne benzemesi de, eserin tarihi konusundaki yaklaşımımızı destekleyen bir durumdur.

Babakale Ulu Câmii:

Biga yarımadasının güneybatı ucunda Bababurnu üzerinde yer alan Babakale, Lâle devrinin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa tarafından iskan edilmiştir. Antik dönemde burada Lekton isimli yerleşimin bulunduğu ileri sürülmektedir. Vakfiye kayıtlarına göre Kaymak Mustafa Paşa burada bir kale; kalenin içinde hamam ve câmi; kalenin dış tarafında hamam, câmi, dükkânlar ve evler ile limanda binalar yaptırmıştır. (Kunter 1956: 3; Aktepe 1969: 28-32)

Denize hakim konumdaki kalenin güneydoğu tarafında, köy meydanının bir kenarında yer alan câmi; kırma çatılı, tek minareli bir yapı olup, kuzeyinde son cemaat yeri ve bunun önünde bir avluya sahiptir. (Res.8; Şek.2) Avlu kısmı hâriç olmak üzere 24,85x18,72 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı kaplar. Fakat son cemaat alanı bu ölçüden çıkarılınca harimin kareye çok yakın bir boyuta sahip olduğu görülür.

Yapı zaman içerisinde muhtelif onarımlar görmüştür. Cumhuriyet dönemi onarımlarından birisi 1959-1961 yılları arasında olmuştur. (Türker 1988:140) Câmi, Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.10.1988 tarih ve 112 sayılı kararıyla tescil edilmiştir. Bundan sonraki yıllarda bir onarım talebini görüşen aynı kurul.; 29.03.1996 tarih ve 3022 sayılı kararında eserin ahşap aksamının, sıvaların ve çatı gibi kısımların onarımının yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak ödenek yokluğundan bu onarımlar gerçekleştirilememiştir. Aradan yıllar geçtikten sonra, 2003 yılında köy muhtarlığı câminin saçaklarının tamiri için talepte bulunmuştur. Bu talep doğrultusunda yapıyı inceleyen Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu uzmanları, Edirne kurulunun 1996 yılındaki kararı doğrultusunda konunun değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İzleyen yıllardaki restorasyon aşaması bu rapor doğrultusunda gelişmiş; Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 17.12.2005 tarih ve 1799 sayılı kararıyla rölöve projesini; 04.03.2006 tarih ve 1991 sayılı kararıyla da restorasyon projesini uygun bulmuştur. Bu doğrultuda, 01.09.2006 tarihinde restorasyon çalışmalarına başlanıldığı Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün yazısından anlaşılmaktadır.⁶ Bu son restorasyon faaliyeti 2007-2008 yılları arasında tamamlanmış görünüyor. (A.O.Uysal 2008:124).

⁵ İbşir HasanPaşa'nın mezar taşında şunlar yazılıdır: "Anadolu'ya müfettiş ta'yin olunub maktûlen fevt olan vezir-i mağfîret-nişân İbşir Hasan Paşa'nın merkadidir Rûhiçün fâtiha sene 1110 (Milâdi 1698-99). Çerkeşli Muhammed Efendi'nin taşındaki metinde ise şu bilgiler vardır: "Hüve'l-bâki, Fuhûl-u ulemây-ı a'lâm ve meşâhir-i Füzelay-ı benâmdan dürr-i âliyyedelki def'a tekmi-i neşr-i ulûm idü b Anadolu müfettişi me'muriyyet-i hayriyyesiyle Baliyye kazasında Pazarköyü nâm mahallede vedâ'-ı âlem-i fenâ ve irtihâl-ı dâr-ı bekâ iden ve sadr-ı âzâmdan merhum ve mağfûr-leh Çerkeşi Muhammed Efendi rûhiçün El-Fâtiha fi sene 1256 Ramazan (Milâdi 14 Kasım 1840)

⁶ Bu bilgiler ve yapının rölöveleri ile eski fotoğrafları Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi ile Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinden sağlanmıştır. Her iki kuruma da teşekkürlerimi sunuyorum.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

Câminin son cemaat yerinin önünde oluşturulan avlu, üç taraftan üst kenarı harpuştalı düzenlenmiş bir duvarla kuşatılmıştır. Avlunun batı cephesinde bulunan ve meydana açılan kapıya altı basamakla çıkılarak ulaşılrken; doğu cephesindeki sokak seviyesi yukarıda kaldığından, buradaki kapıdan eşikten sonra iki basamakla inilerek avluya girilmektedir. Avlunun her iki kapısı da yuvarlak kemerlidir. Avlunun güney kenarını son cemaat yeri sınırlar. Ortasında şadırvan yer alır. Bunun batı kanadına tuvalet ve abdest alma mekanları yapılmıştır. (Res.9) Eski fotoğraflara göre, mermer şadırvan betonarme duvar ve örtüye sahip bir kuruluşun içine alınmış durumdaydı ve şadırvan haznesinin üzeri de betondan konik biçimli bir külahla örtülmüştü. Şadırvanın cephelerindeki bezemeler boyanmış durumdaydı. Son restorasyonlar sırasında şadırvanı kuşatan bu çirkin beton kuruluş yıkılarak ortadan kaldırılmış, hazneyi kapatan konik külah sökülmiş ve mermer yüzeyleri kaplayan boyalar da temizlenmiştir. Restorasyon sırasında üzerine altıgen planlı, ahşap direkli, kırma çatılı, daha hafif ve açık bir çardak yapılan şadırvan onikigen planlıdır. Haznenin ortasında mermer fiskiye çanağı, yine mermerden yapılmış silindirik sütunce üzerine yerleştirilmiştir.

Câminin doğu, batı ve güney cephelerinde alt tarafta düşey dikdörtgen biçimli büyük pencereler, üst tarafta ise yuvarlak kemer biçimli alçı şebekeli küçük pencereler sıralanmaktadır. Son restorasyon sırasında tüm pencerelerin kesme taştan söve ve lentoları yenilenmiştir. Doğü cephedeki beş büyük pencereden kuzey taraftaki, son cemaat yerinin doğü duvarına açılmıştır. Diğerleri ise harime aittir. Cephenin üst sırasında dört küçük pencere yer alır. Güney cephede alt ve üst kısımlara dörder pencere açılmıştır. (Res.10) Batı cephenin kuzeybatı köşesinde minare kaidesi ve bunun yakınında câminin yan giriş kapısı bulunduğuundan buradaki pencere sayısı doğü cepheden azdır. (Res.11) Batı cephede, kapının kuzey tarafına üste kondu rulan küçük pencere dikdörtgen biçimiyle diğer üst pencerelerden farklıdır. Kapının sağ tarafına altta ve üstte üçer adet olmak üzere sıralanan pencereler simetrik bir görüntü oluştururlar. Batı cephedeki kapı sokak seviyesinden yukarıda kaldığından sekiz basamaklı bir merdivenle ulaşılabilir. Mermerden profilli söve ve lentoyla çerçeveselenen kapının üstünde yuvarlak kemerli alımlığı vardır. Bunun içine bir kitâbe yerleştirilmiştir. Kapının söveleri mermerden profilli kaidelere otururlar. (Res.12)

Harimin kuzeybatı köşesine bitişik olan tek şerefeli minarenin kaidesi birkaç kademeli biçimleniş gösterir. En alt kısım kare planlıdır. Subasman seviyesinden sonra dörtgen kaidenin dış köşeleri pahlanarak çokgene dönüştürülür. Kaidenin yaklaşık olarak yarısından sonra ise, duvarlar biraz daha içe çekilerek çokgenin kuzey ve güney cephelerine ikişer, diğer cephelerine birer adet sağır sivri kemerli niş yapılmıştır. Selçuklu minarelerindeki pabucu andıran bu kısımdan sonra yatay bir saçak silmesiyle kaide tamamlanır. Eski fotoğraflarda bunun üstündeki pabucun, kaidenin kenarlarına uygun biçimlenmiş piramidal bir şekle sahip olduğu görülmektedir. Minarenin restorasyonu sırasında gelen bir talep üzerine Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu; 12.10.2006 tarihli toplantısında (karar no.2386) minarenin kaideye kadar sökülerek, Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde ve onaylı restorasyon projesi doğrultusunda yapılmasını karara bağlamıştır. Bu restorasyon sırasında pabuç biraz daraltılıp uzatılarak daha çok 19. yüzyıl örneklerinde görülebilecek armudî bir biçime sokulmuştur. (Res.13,14) Eskiden başlangıç ve şerefe altında birer kaval bilezik bulunan gövde silindirik iken; restorasyon sırasında dar kenarlı çokgen bir gövdeye dönüştürülmüştür. Şerefe kornişi, silindirik petek ve armudî külah da, son restorasyon projesinde ön görüldüğü biçimde değişikliğe uğramıştır. Bu doğrultuda şerefe kornişinin yatay silmeleri daha farklı ele alınmış, şerefe korkuluğu masif levhalardan yapılmış; petek, gövde gibi çokgen şekle bürünmüş ve külah piramidal biçimde yenilenmiştir. Minarenin içine son cemaat yerinin güneybatı köşesindeki küçük kapıdan girilir. İçerde taştan silindirik çekirdeğe ve çepere dayanan helezonik merdiven yer almaktadır. Merdiven şerefe kapısına kadar devam eder.

Yapının kuzey kanadını kaplayan son cemaat yeri mekanı doğü taraftan duvar ile sınırlanırken, batı tarafta minare kaidesinin çok az bir kısmı masif bir sınırlayıcı işlevi görür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

(Res.15) Bunun dışında batı kenar ve kuzey kenar boyunca sıralanan dört köşeli ahşap direkler ve bunların üzerine oturan kiriş, son cemaat yerinin aydınlık bir revak olarak dışa açılmasını sağlarlar. Mekanın üzeri ahşap tavanla örtülüdür. Onarım öncesinde ahşap direk ve tavanı çok harap durumda görünmektedir. Restorasyon projesi kapsamında bu kısmın çürüyen ahşap malzemesi aslına uygun biçimde yenilenmiştir. Bu sırada tavan kaplamasını pekiştiren ince çıtalar da yenilenmiştir. Son cemaat yerinin doğu duvarına düşey dikdörtgen çerçeveli pencere açılmıştır. Son cemaat yerinin gerisindeki harimin kuzey cephesinin ortasında mütevazı boyut ve biçimde taçkapı yer alır. (Res.16) Bunun iki yanında kalan cephe yüzeylerinde birer büyük dikdörtgen pencere ile yarı dairesel planlı, yuvarlak kemer çerçeveli birer mihrabiye bulunur. Taç kapının basit mermer ayaklarının ortasındaki düşey kaval silme kemer başlangıcına kadar devam eder. Bunun üzerine binen sivri taçkapı kemeri üç kenardan düz yüzeyli mermer kaplamaya kuşatılmıştır. Kemer kavsarasının ortasında kitâbe levhası görülmektedir.

Ahşap direkler üzerine ahşap tavanlı harimin kuzey tarafında kadınlar mahfili, kible duvarının ortasında mihrap, bunun solunda köşede vaaz kürsüsü, sağında minber bulunmaktadır. Harim, doğu ve batı cephelere oldukça yaklaştırılmış durumda iki sıra destekle üç sahna ayrılmıştır. (Res.17) Fakat yan sahnlar kuzey duvarına kadar uzanmadan mahfil hizasında dönerek (U) biçiminde orta sahnı kuşatırlar. Böylece harim çok geniş bir orta sahn ile bunu üç yönden kuşatan bir tür çevre koridorlu planlama göstermiş olur. (Res.18) Direklerin üzerine oturan ana kirişin kuzey tarafta direkler üzerinde dönüşü (U) düzenlemenin plana yansımaya yol açmaktadır. Harimin kuzey kanadındaki ahşap kadınlar mahfili de kısmen yan sahnlarla doğru ((U) biçiminde uzatılarak çevre koridoru görünümünü pekiştirir. Harimde kullanılan dörtgen ahşap direklerin üst taraflarında kenarlar pahlanmıştır. Direklerin pahlı kenarları, kirişin yakınında mukarnaslı küçük kornişlerle tamamlanmışlardır. Mahfil kısmını taşıyan direklerle mahfil zemini arasındaki bağlantı yerlerinde ahşap konsollar kullanılmıştır. Kadınlar mahfilinin harime doğru çıkıntı yapan balkonunu alttan iki adet ahşap eli böğründe destekler. Mahfili taşıyan kirişlerin üzerine oturan zemin döşemesinin dışa doğru taşan saçağı küçük konsollarla desteklenmektedir. Bu hacmin cepheleri ahşap parmaklıklı korkulukla sınırlanmıştır. Direklerin üzerindeki ana kirişe oturan tavan kirişlerinin üzeri ahşap tahtalarla kaplanarak, ince çıtalarla karelenmiştir. Tavanın ortasından ahşap göbek sarkar. (Res.19) İç cephelerde iki kat halinde sıralanan pencerelerle harim yeterince aydınlanmaktadır. Harimin kuzey batı köşesine yakın kısımda ahşaptan gömme dolap yer alır.

Kible duvarının ortasındaki mihrap son restorasyon projesi doğrultusunda yenilenmiştir. Eski fotoğrafında yarı dairesel planlı nişin kavsara kısmı basit mukarnaslarla dolgulanmış görünmektedir. (Res.20) Bu kısmın alçı olması muhtemeldir. Niş yüzeyinde ise boyayla yapılmış perde motifleri vardır. Restorasyon projesinde, daha çok 19. yüzyıl sonlarının işi gibi görünen perde motifli basit mihrabın yerine, alçı malzemeyle mukarnas kavsaralı klasik tarzda bir mihrap yapılmıştır. (Res.21) Fakat ahşap vaaz kürsüsü ile minber kendi dönemine ait görünmektedir. (Res.22) Vaaz kürsüsünün sade görünümüne karşılık, ahşap minberin yan aynalıklarının alt kısmındaki şebekeli panolar geometrik kompozisyonlarla süslenmişlerdir. Restorasyondan önce kürsü ve minber boyalarla kaplı görünmektedir. (Res.23) Son restorasyon sırasında bunların üzerindeki boyalar temizlenmiş, sadece şebekeli panoların üzeri yaldıza benzer biçimde boyanmıştır. (Res.24) Bu temizlik sırasında ahşap direkler, konsollar ve kiriş üzerindeki boyamalar da ortadan kaldırılarak ahşap malzeme şeffaf koruyucu ile kaplanmıştır.

Babakale Ulu Câmii'nde duvarlar moloz ve kaba yonu taş kullanılarak kireç harcıyla inşa edilmiştir. Sadece köşelerde, alt ve üst pencerelerin pervazlarında, mihrabiye kenarlarında, avlu kapılarının kemerlerinde, kuzey kapısının kemer ve köşelik kısımları ile batı kapısının kemer kavsinde kesme taş kullanılmıştır. Mermer malzeme şadırvanda, harim kapılarının söve ve lentolarında ve kitâbe levhalarında kullanılmıştır. Minarenin kaidesi kesme taştandır. Gövde ve yukarısı ilk haliyle tuğla malzemeli olmalıydı. Ancak restorasyon projesi doğrultusunda pabuç,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

gövde, şerefe ve petek kısımları kesme taş malzemeyle yenilenmiştir. Son cemaat yerinin destek ve tavanında, harimin destek sistemi ve tavanında kadınlar mahfilinde, vaaz kürsüsü ve mihrapta tamamen ahşap malzeme söz konusudur. Yapıyı dıştan örten ahşap çatıyı kaplayan kiremitler restorasyon sırasında yenilenmişlerdir.

Babakale Ulu Câmii'nin dış cepheleri ve son cemaat yeri cephelerinde pencere kenarlarını sınırlayan pervazların dışında plastik etkili unsurlar kapılardır. Bunlardan batı kapısının mermer söve ve lentosu profilli silmelere sahiptir. Üstteki yuvarlak kemerde farklı renkte kesme taş ile renk almasıyla oluşturulmuştur. Kuzeydeki taç kapının da mermer söve ve lentosundaki profilli silmeler plastik etki yaratırlar. Restorasyondan önce kuzey kapısının kemeri de renkli taş işçiliği göstermekteydi. Restorasyon sırasında kemer tek renk taşla yenilenmiştir. Bunlar gibi mimari elemanla sağlanmış bir başka dekoratif etki minare kaidesindeki sağır sivri kemerlerin meydana getirdiği arkat düzenidir. Harimdeki ahşap malzeme üzerinde onarım öncesinde görülen boyaların özgün olmadığı bellidir. Anlaşıldığı kadarıyla yapının ahşap elemanları üzerinde kimi yapılarda gördüğümüz türde kalem işi bezeme kullanılmamıştır. Buna karşılık ahşap direklerin üst taraflarındaki küçük kornişlerde, mahfili taşıyan konsolların üzerinde mukarnas ve silmelerden oluşan plastik süs unsurları göze çarpar. (Res.25) Harim ve son cemaat yeri tavanını ızgara biçiminde kaplayan çitelerin de dekoratif etkisi vardır. Harimde tavanın ortasındaki göbek dört kenardan ahşap çitayla çerçevelenerek tam ortasına üç boyutlu bir süs unsuru yapılmıştır. Ahşaptan mukarnaslı bir sarkıt gibi aşağı uzanan bu tavan göbeği kompozisyonu çok gösterişli bir biçime sahiptir. (Res.26) Minberin yan kanatları üzerindeki panoların şebekeli kompozisyonları dönemin özelliklerini ortaya koyar.

Avlunun ortasındaki çokgen mermer şadırvanın bazı cephelerinin yenilendiğini söylemiştik. (Res.27) Şadırvanın oniki levhasından altısı özgündür. Bunlardan sadece bir tanesinin üst kısmında yenilenmiş bir parça dikkati çeker. Diğer altı levha tümüyle yenilenmiştir. Şadırvanın oniki cephesini oluşturan mermer levhalardan her birinin yüzeyi dört taraftan ince düz silmeyle çevrelenmiştir. Bunun içine üst tarafa işlenen kırık kaş kemerin tepe noktası üst kenara yaklaşır. Levhaların hepsinde kemer köşeliklerine birer madalyon işlenmiştir. Madalyonlar dairesel, altıgen veya dilimli çerçevelidirler. Bunların içi ise gülbezek, nervürlü oyma, altı kollu yıldız motifleri veya soyut geçmelerden ibaret geometrik kompozisyonlarla dolgulanmıştır. (Res.28, 29, 30) Kaş kemerin çerçevelediği yüzeyin ortası ise bazı levhalarda sade bırakılırken; bazılarında kandil motifi, selvi motifi veya vazodan çıkan natüralist çiçekli natürmort kompozisyonu kullanılmıştır. Kandil motifi kaş kemere bağlanan askılı bir düzende tasvir edilmiştir. Natürmort kompozisyonunda lâle ve karanfil motifleri görülür. Selvi motifi bazen tek bazen de levhanın iki yanına gelecek şekilde çift düzenlenmişlerdir. Bu ağaçların yukarı doğru daralan gövdelerinin yüzeyi yatay zikzaklarla hareketlendirilmiştir. Selvilerin uçları yana doğru kıvrıktır. Levhaların alt kısmında muslukların yerleştiği yüzeye ise yine kaş kemer biçimli aynalık kabartılmıştır. Bunların yüzeyi düz ve sade bırakılmıştır.

Babakale Ulu Câmii'nin kapılarının üzerinde birer kitâbe bulunmaktadır. Bunlardan kuzeydeki taçkapının kavsarası içindeki kitâbe mermer levha üzerine celi sülüs hat ile kabartılmıştır. (Res.31) İki sütun halinde dizilen yedişer satırla toplam ondört satırlık manzum kitâbe aşağıda verilmiştir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

Baba burnu dimek ile meşhûr	Berzâh-ı sa'b idi bu virâne
Gevher-i cism-i Lâtîf Baba	Döndürüb senin siyâhın kâne
Gizlenüb koltuğuna düzd-i Frenk	Kasd iderlerdi müslimânâne
Vâkîf olunca Kapudan Paşa	İtdi fermân burayı umrâne
Yapdı bu ma'bed-i pâki evvel	Halkı terğîb iderek itâne
Didi târihi için mülhem-i gayb	Bu iki mısra'ı gûş-i câne
Mevzi' -i hısna bu âbâde heme Sene 1140	Oldu târih bu ibadethâne sene 1141

Batı kapısının üzerindeki kitâbe yine manzum olup, celî sülûs hatla, iki sütuna üçer mısra olmak üzere toplam altı satırlıktır (Res.32):

Himmet idince Kapudân Mustafa Paşa hemân	İş bu âbâdâne bu ma'bedle kıldı iftitâh
Ehl-i İslâm için ol itdi bir câmi' binâ	Kim olur hâsıl-ı temâşâsında sadr-ı insilâh
Vehbiyâ teknilini hâtif görüb tenbih ile	Didi sallü hamseküm bi'l-hamd yâ ehli's- salâh sene 1139

Câminin kuzey ve batı kapıları üzerindeki kitâbeler, yerleşimdeki diğer kitâbelerde de anlatıldığı gibi, Babakale'nin nasıl kurulduğuna dair bilgilerle birlikte yapının inşa sürecini ve banisini anlatmaktadır. Buna göre Lâtîf Baba isimli ermişin mezarının bulunduğu Baba burnu, Frenk güçlerinin pusu kurup Müslümanlara zarar verdiği bir mevki idi. Kaptan Mustafa Paşa bu durumu öğrenince Baba Burnu'nu imar etmiş ve bu câmiyi de yaptırmıştır. Yapının batı kapısı üzerindeki kitâbe H.1139/M.1726-27 tarihini vermektedir. Bu tarih câminin inşasına, kalenin inşası sürerken başlanıldığını ortaya koymaktadır. Bu kitâbede adı geçen Şair Vehbî kuzey kapısı üzerindeki kitâbenin de yazıcısı olmalıdır. Batı kapısındaki kitâbenin son iki mısrasında ayrıca ebcedle de tarih düşülmüştür. Aynı biçimde kuzey kapısı kitâbesinde de hem ebcedle hem de en altta rakamla tarih verilmiştir. Burada son iki mısranın sayı değerleri toplamı, altta verilen rakamlarla (H.1140/M.1727-28; H.1141/M.1728-29) aynıdır. Bunlara göre; Kaymak Mustafa Paşa'nın emriyle M.1726-27 yılında inşasına başlanan câmi, M.1728-29 yılında tamamlanmıştır.

Tartışma ve Sonuç:

Türk mimarisinde ahşap direkli ve tavanlı câmi inşa etme geleneğinin köklü bir geçmişe sahip olduğunu araştırmalar bize göstermiştir. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde de bu geleneğin sürdürüldüğünü görüyoruz.⁷ Osmanlı döneminde ülkenin her yöresinde görülebilen ahşap direk ve tavanlı câmiler Çanakkale çevresinde de yaygın biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz câmi inşası Çanakkale çevresinde 14. yüzyıldan itibaren kesintisiz olarak uygulanmış olsa da; örneklerin özellikle 18-19.yüzyıllarda yoğunlaştığı gözlenir. Bunun nedenleri arasında yörenin depremselliği ve işin ekonomik boyutu hemen akla gelmektedir.

Burada ele aldığımız Pazarköy Câmi ve Babakale Ulu Câmi harim planı bakımından birbirlerine benzeyen yapılardır. Her ikisinin plan tipinin çok destekli ve düz tavanlı erken İslam

⁷ Diğer yörelerdeki bazı örnekler örnekler için bkz.; Erdemir 1985; Çal 2000.

câmilerine dayanan Kûfe plan geleneğinin uzantıları olduklarını söylemek mümkündür. Fakat bu örneklerde destekler harimin yan kenarlarına doğru çok belirgin biçimde yaklaştırıldığından orta sahn çok büyük bir alanı kaplamıştır. Bu durum plan düzleminde bazilikal etki uyandırır da örtü sisteminin düz tavan niteliği böyle bir etkiyi ortadan kaldırmaktadır. Her iki yapıda da desteklere oturan ana giriş kuzey duvarına kadar uzanmadan kuzeydeki son destek sırası hizasında yana döner. Böylece orta sahnın çevresinde (U) biçiminde bir tür çevre koridoru oluşur. Özellikle Pazarköy Câmii'nde kadınlar mahfilinin de destekler boyunca kible duvarına kadar (U) biçiminde dayanması, planda çevre koridoru algısını iyice güçlendirir. Buna karşılık Babakale Câmii'nde mahfilin, desteklerin gerisinde kible duvarına doğru uzanışı fazla değildir. Daha kısa kollu bir (U) şema oluşturur. Bunlara benzeyen bir yapı Merzifon'da karşımıza çıkar. Merzifon Hacı Hasan Câmii'nde de (M.1714) harimin destekleri doğu ve batı kenarlara doğru yaklaştırılarak orta sahnın geniş tutulduğu anlaşılmaktadır. (Çerkez 2005:274-279; Atak 2014:254) Merzifon Hacı Hasan Câmii'nin ilk inşası Lâle devrine rastlamaktadır. Bizim örneklerimizden Babakale Ulu Câmii de Lâle devrinin ünlülerinden Kaymak Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Pazarköy Câmii'nin mevcut kitâbesi 18. yüzyılın sonlarını gösterse de; yapının en azından 17. yüzyılın sonlarına ait olması gerektiği yukarıda açıklanmıştır. Bunlara dayanılarak, ahşap direkli, düz tavanlı harimlerde desteklerin yanlara belirgin bir biçimde çekilerek yan sahnların bir çeşit çevre koridoru oluşturmasının Lâle devrinde karşılaşılan planlama anlayışlarından birisi olduğu ileri sürülebilir. Fakat bu görüşün tutarlılığı için daha fazla örnekle desteklenmesi gerekir.

Babakale Ulu Câmii'nin önünde alçak bir duvarla çevrili avlu ve şadırvan, harimin kuzeyinde son cemaat yeri mekanı bulunmasına karşılık Pazarköy'de bunların hiçbirisi görülmez. Pazarköy'deki yapının betonarme son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. Pazarköy Câmii, Babakale'ye göre daha sade ve basit tasarlanmışken, Babakale Câmii, saray çevresine mensup bir bani tarafından yaptırılmış olmanın farkını ortaya koymaktadır. Bu fark yukarıda sayılan mimari eleman ve mekanların varlığı, ahşap malzemenin daha düzgün ve plastik işçilikli oluşu, tavan düzenlemesindeki işçilik ve mukarnaslı tavan göbeği, minarenin özellikle kaide biçimi ve inşaat malzemelerinin kalitesi gibi açılardan kendini göstermektedir. Pazarköy Câmii'nin bezemesiz görüntüsü dönemsel üslup açısından bir fikir vermezken; Babakale Câmii'nde şadırvanın bezemelerindeki motif ve kompozisyonlar, ahşap minberdeki bezemeler; mukarnaslı tavan göbeği ve direkler veya konsollar üzerindeki ahşap işçiliği Lâle devri üslubunu kendi ölçüğünde yansıtır.

KAYNAKÇA

- AKTEPE, Münir, (1969), "XVIII. Yüzyıl Vezirlerinden Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler", *Vakıflar Dergisi*, VIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara: 15-36.
- ARIK, Rüçhan, (1973), *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Câmii*, A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fak.Yayını, Ankara.
- ASLANAPA, Oktay, (1984), *Türk Sanatı*, İstanbul.
- ATAK, Erkan, (2014), *Anadolu'da Lâle Devri Mimarisi (İstanbul Dışı Örnekler Üzerine Bir Araştırma)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale.
- Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.*
- ÇAL, Halit, (2000), *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Câmiler ve Mescitler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

- ÇERKEZ, Murat, (2005), *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri, C.I-II*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat, (1972), *Hun Sanatı*, İstanbul.
- ERDEMİR, Yaşar, (1985), *Konya ve Yöresindeki Nakışlı Ahşap Câmiler*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- ERDEMİR, Yaşar, (1999), *Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Câmi ve Külliyesi*, Beyşehir Vakfı Yayınları, Beyşehir.
- ESİN, Emel, (1967), *Antecedents and Development of Buddhist and Manichean Turkish Art in Eastern Turkestan and Kansu*, İstanbul.
- ESKİCİ, Bekir, (1998), *Ankara Mihrapları*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- İZGİ, Özkan, (1989), *Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki, (1956), "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi*, III, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara: 1-11.
- KURAN, Aptullah, (1972), "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, s.179-186.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1985), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, III, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- TÜRKER, Çiğdem, (1988), "Anadolu Yarımadasının En Batı Ucunda Yer Alan Tipik Bir Osmanlı Köyü: Babakale", *Türk Etnografya Dergisi*, XVIII, Ankara: 139-151.
- UYSAL, Ali Osman, (2008), "Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu* (ÇOMÜ 29-30 Ağustos 2008), Çanakkale, s.117-150.
- UYSAL, Ali Osman, (2010), "Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması (2008)", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Denizli 25-29 Mayıs 2009), C.3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, s.151-161.
- UYSAL, Ali Osman, (2013), "Çanakkale İli Lapseki, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık, Ezine İlçelerinde Türk Dönemi Yüzey Araştırması (2010)", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Malatya 23-28 Mayıs 2011), C.1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, s.27-49.
- UYSAL, Zekiye, (1994), "Afyon Ulu Câmii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları", *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu* (Afyonkarahisar, 22-24 Ekim 1993), Afyon, s.236-248.
- UYSAL, Zekiye, (2001), *Ankara Mescitlerinde Kalem İşi Süslemeler (XIV.-XV. Yüzyıl)*, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- UYSAL, Zekiye, (2002), "XIV-XV. Yüzyıl Ankara Mescitlerinde Kalem İşi Süslemeler", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan* (Ege Üniversitesi, 10-13 Ekim 2001), İzmir, s.579-590.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

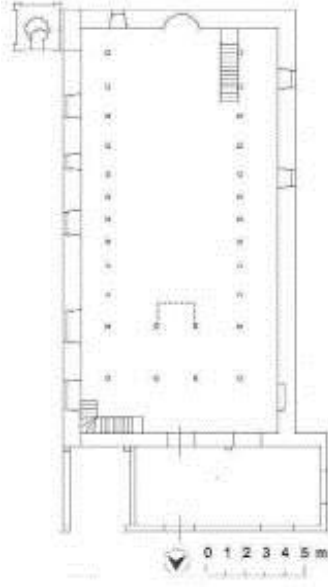

UYSAL, Zekiye, (2004), “Das Spiel der Farben: Blütenpracht auf Holz zierte die frühen Gebetshäuser in Ankara”, *Antike Welt, Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte*, Heft.5, p.87-91.

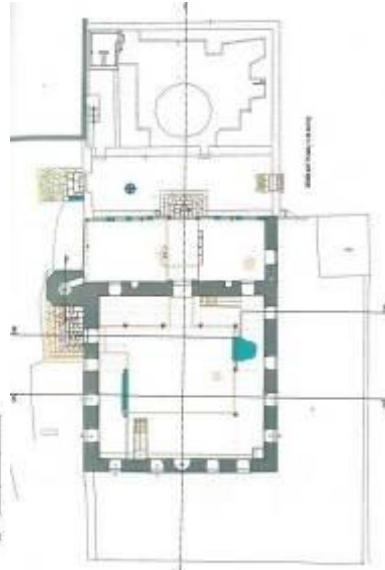
UYSAL, Zekiye, (2011), *Çanakkale bölgesindeki Ahşap Direkli Câmiler*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu (BAP) Başkanlığı (Yayınlanmamış Araştırma Raporu), Çanakkale.

UYSAL, Zekiye, (2013), “Ankara’da Lâle Devrinden Kalem İşi Bezemeli Bir Yapı: Ağaç Ayak Câmii”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:54, s.123-141.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.Ankara.

Şek.1. Pazarköy camii,plan

Şek.2.Babakale Ulu camii,plan (VGM'den)

Res.1. Pazarköy camii, genel görünüş Res.2.Pazarköy camii,güneydoğudan görünüş

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall2014

Res.3.Pazarköy camii, harim

Res.4.Kadınlara mahfili

Res.5. mihrap,minber

Res.6.Kitabe

Res.7.Hazireli mezarlar

Res.8.Babakale Ulu camii, genel görünüş

Res.9.Avludan görünüş,tuvalet ve şadırvan Res.10.Güney cephe (restorasyondan önce)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

Res.11. Batı cephe (restorasyondan sonra)

Res.12. Batı cephedeki kapı

Res.13. Minare (restorasyon öncesi)

Res.14. Minare (restorasyon sonrası)

Res.15. Son cemaat yeri (restorasyon sonrası)

Res.16. Kuzey taçkapısı

Res.17. Harim, genel görünüş

Res.18. Kadınlar mahfili

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Res.19.Harimde tavan göbeği

Res.20.Eski mihrap

Res.21.Yenilenen mihrap

Res.22.Vaaz kürsüsü

Res.23.Minber (restorasyon öncesi)

Res.24.Minber (restorasyon sonrası)

Res.25.harimde ahşap işçiliği

Res.26.Tavan göbeği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10Fall 2014

Res.27. Şadırvan, genel görünüş

Res.28. Şadırvandan ayrıntı

Res.29. Şadırvandan ayrıntı

Res.30. Şadırvandan ayrıntı

Res.31. Kuey kapısındaki kitabe

Res.32. Batı kapısındaki kitabe

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014